

שו"ת חורף

הרב שבתי יגל / הכולל הקהילתי רעננה

שאלת עו"ד ש. בקר / ירושלים: לאחרונה בעקבות

לימוד בדף היומי התעוררה אצלי קושיא, ומכיוון שהיא קשורה לימי הפורים הקרבים ובאים פונה אני אל הרב להציג את שאלתי. בדף היומי למדנו כי אחד שאמר לשליח צא וקדש לי אישה, והלך שלוחו ומת, אסור בכל הנשים שבועולם, משום שחזקה שליח עושה שליחותו, ולכן חוששים אנו שהשליח אכן קידש עבורו אישה כלשהיא, ואין אנו יודעים מי היא, ומשום כך כל אישה שאתה ירצה המשלח להתחתן כעת, יש לחוש שמא היא קרובה של המקודשת.

ומבואר שם בגמרא שכלל זה של 'חזקה שליח עושה שליחותו' נאמר רק לחומרא, אבל לקולא, כלומר שלהחמיר אנו חוששים שאכן השליח עשה שליחותו, אבל לסמוך על חזקה זו להקל אי אפשר.

קושייתי היא, אם כן איך אנו מתירים לעצמנו לשלוח משלוח מנות בחג הפורים על ידי שליח מבלי שאנו מבררים שהמשלוח מנות אכן הגיע ליעדו, ומסתמכים על כך שמן הסתם השליח עשה שליחותו, הרי בגמרא מבואר שאי אפשר להסתמך על כלל זה להקל, אלא רק להחמיר??

תשובה: אכן דנו רבותינו האחרונים בשאלה זו, וגאמרו כמה ישובים בדבר, וקודם שאביא את דבריהם, אוסיף מעט כדי להבהיר את שאלתך.

הנה מה שכתבת בשאלתך כי אין אנו מסתמכים על חזקה זו להקל אלא רק להחמיר, יש להעיר, שבמשנה ובגמרא במסכת עירובין מבואר שלעניין איסורי דרבנן, מסתמכים אנו על חזקה זו בין להחמיר ובין להקל, וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך, ורק לעניין איסורי דאורייתא נחלקו האמוראים שם האם חזקה זו רק להחמיר נאמרה וכמו שמוכח מסוגיית הגמ' במסכת גיטין שצינת בשאלתך, או גם להקל.

ואם כן מאחר שמצוות 'משלוח מנות' היא מדברי סופרים, ואינה כתובה בתורה, בזה אנו סומכים על חזקה שליח עושה שליחותו אף להקל.

אמנם זה אינו, מאחר ומבואר בדברי הראשונים ובדברי הפוסקים כי מצוות משלוח מנות מוגדרת כ'דברי קבלה' מאחר וכתובה במגילת אסתר שנכתבה על פי רוח הקודש, וילדברי קבלה' יש גדר של 'דברי תורה', חוזרת הקושיה למקומה היאך סומכים אנו על חזקה זו להקל במצוות משלוח מנות.

ועתה נכתוב את דברי רבותינו האחרונים בעניין זה:

הגאון הרב שלמה קלוגר זצ"ל התייחס לשאלה זו בתשובותיו ויישב הערה זו בשתי דרכים:

(א) אכן צריך המשלח לחזור לומר 'עשיתי שליחותך', או לברר בדרך אחרת שאכן המשלוח מנות הגיע ליעדו (כלומר אכן השאלה נכונה ואי אפשר לסמוך על חזקה זו במצוות משלוח מנות)

(ב) מכיוון שאפשר לברר ולגלות אם אכן השליח עשה שליחותו, אם כן אין לחוש שמא השליח לא עשה שליחותו, ומה שבדרך כלל אמרין שאין לסמוך על השליח להקל, זה דווקא בשליחות כזו שאי אפשר לברר האם אכן עשה שליחותו.

בשו"ת 'חלקת יעקב' יישב מנהג העולם שלא להקפיד על כך על פי שיטות הראשונים שפסקו להלכה כדעת רב ששת בגמרא בעירובין, הנוקט שיש לסמוך על חזקה זו גם בדינים מן התורה, ובתנאי שיהיה זה שליחות שאם השליח לא יעשה את שליחותו יבוא המשלח לידי עבירה, ואם כן הוא הדין בבדין דידן, שאם השליח לא יעשה את שליחותו להביא את משלוח המנות אל יעדו, גורם למשלוח לעבירה - אי קיום מצוות עשה מדברי קבלה של 'משלוח מנות איש לרעהו'. ומן הרב עובדיה יוסף זצ"ל יישב מנהג זה על פי צירופי שיטות, שיטות הנוקטות שגם בדיני תורה אמרין חזקה עושה שליחותו וכנ"ל, ושיטות הנוקטות שאין למצוות הפורים גדר של 'דברי תורה' וכמו שמוכח מכמה וכמה ראשונים². ועיין הערה³.

עוד שמעתי ליישב בשם מן הרב אלישיב זצ"ל, שבבדין דידן אם השליח לא יעשה את שליחותו, כלומר, לא יביא את משלוח המנות אל יעדו, הרי שמשלוח המנות גזל בידו, ואין אנו חוששים שהשליח יעבור על גזל⁴.

עוד יש להעיר, שהרי מצד הדין די במשלוח מנות אחד לצאת ידי חובת המצווה, ואם כן די לי בזה שמשלוח מנות אחד ברור לי כי הגיע ליעדו (וכגון שנתן הוא בעצמו) ושאר משלוחי מנות שאינם חובה, בוודאי שיוכל לסמוך על השליח שיעשה שליחותו, מאחר ואין לזה משמעות לעיקר המצווה.

א - מסכת גיטין דף ס"ד עמוד א'.
ב - דף ל"א עמוד ב' ודף ל"ב עמוד א'.
ג - או"ח סימן ת"ט סעיף ח' לגבי עירובי תחומין.
ד - רב נחמן ורב ששת עיין שם.
ה - וכמבואר במ"ב סימן תרצ"ב בשם הפמ"ג שאם הוא מסופק אם קרא את המגילה או לא (קריאת המגילה ביום) אפשר שיש לו לחזור ולקרוא ואין אומרים ספק דרבנן לקולא משום שהוא דברי קבלה, וע"ע בשו"ע סימן תרצ"ו סעיף ז' לגבי אונן בפורים בכשר ויין משום דלא אתי עשה דיחיד דאבילות וידחה עשה דרבים דאורייתא לשמוח בפורים, דדברי קבלה נינהו שהם מדברי תורה.

ו - שו"ת 'האלף לך שלמה' חלק אורח חיים סימן שפ"ג.
ז - כמו כן יש לומר שאם השליח חוזר עם משלוח מנות מהמקבל, כנהוג, יש לומר שזה

לכשעצמו הוי הוכחה שאכן ביצע את שליחותו, גם ללא עדות השליח, ונפ"מ לשליח קטן, שלא רק שלא אומרים בו 'חזקה עושה שליח עושה שליחותו' אף במילי דרבנן כמבואר במשנה בעירובין שם, אף אין לו לקטן נאמנות כלל, ומ"מ אם השליח הקטן חוזר עם משלוח מנות מהיעד, יש לומר שסגי בכך כהוכחה שאכן המשלוח מנות הגיע ליעדו, אמנם אם מקבל משלוח מנות מהיעד שלא על ידי השליח ההוא עצמו, יש לומר שאין לו הוכחה לכך שקיבל את המשלוח מנות, ושולח זאת מצדו ומיוזמו ולא כתשובה למשלוח המנות שקיבל. וכאן יש מקום להעיר מה שמעתי כמה פעמים מהגרש"א שטרן שליט"א לגבי קטן בטבילת כלים שמבואר בהלכה שאין לסמוך על קטן בטבילת כלים (ובכלל מתכות שטבילתם מהתורה י"א דאין לסמוך אף על מי שהגיע לגיל י"ג ואין ידוע אם הגיע לכלל סימנים - עיין רעק"א ופ"ת סוף סימן ק"כ במקוה וי"ד) ופעמים שרואים ילד קטן אשר נשלח לטבול את הכלים, ואין מניחים לו אלא לוקחים את הכלים וטובלים במקומו, ומחזירים לקטן את הכלים כשהם טבולים, ולא מתקנים בכך, משום שאין בעצם טבילת הכלים של ילד קטן ואפילו אם הכלי נפל מאליו למקוה עלתה לו טבילה לרוב הפוסקים, אלא הבעיה בנאמנות של הקטן לספר ולגבוי שטבל את הכלי, ואם כן מה הועילו חכמים בתקנתן בכך שלא הניחו לקטן לטבול את הכלי בעצמו? במקום זאת היה להם להשגיח על הקטן שטבול את הכלים כמו שצריך, ולכתוב להוריו פתק שאכן הכלי נטבל ודו"ק (ויש שרצו לחדש שאם הקטן חוזר ממקוה הכלים והכלים רטובים הרי זה ידיום מוכיחות שאכן טבל את הכלי במקוה ואפשר לסמוך על זה, אמנם שמעתי מהרב יחזקאל שוורץ שליט"א שגם זה אינו מאחר שמי יימר לו שאכן טבל את הכלי כמו שצריך, והוריד את כל החציצות לפני הטיבילה ולא לאחריה, וכן שטבל את כל הכלי בבת אחת ולא בשני פעמים וכן על זה הדרך)

ח - לרבי יעקב בריש זצ"ל חלק אורח חיים סימן רל"ה.

ט - רבינו שמשון ור"י בתוס' בעירובין דף ל"ב עמוד א' ד"ה רב ששת, ומבואר בשו"ת נוי"ב מהדורא קמא אכן העזר סימן ב' שנקט שרוב הראשונים פסקו להלכה כרב ששת.

י - והתנו תנאי זה כדי ליישב את רב ששת עם סתמא דגמ' במסכת גיטין הניל (וגמרות נוספות) ששם איירי באופן כזה שאם השליח לא עשה שליחותו - לקדש אישה, לא גרם למשלח איסור ולכן נקטה הגמ' שבכ"ה חזקה זו רק לחומרא ולא לקולא.

יא - שו"ת יביע אומר חלק ט' אורח חיים סימן ע"א.

יב - וכגון תוס' במגילה י"ט עמוד ב' שהקשו מדוע קטן שהגיע לחינוך אינו מוציא את הרבים בקריאת המגילה, הרי קריאת המגילה היא מדרבנן וקטן הוא דרבנן ואתי דרבנן ומפיק

יד - הנה שמעתי להעיר על תי" זה מהרב יחזקאל שוורץ שליט"א שהרי גם בשולחן עירובי על ידי שליח, אם לא יעשה השליח שליחותו, הרי שהעירוב גזל בידו, וכי"ז סומכים עליו רק משום דאיידי בדרכבן, ובדרכבן חזקה שליח עושה שליחותו (או משום שיבוא המשלח ליד עבירה) ובע"כ משום שחוששים שמא נאנס בדרך ולא עשה שליחותו וממילא הוי גזל באונס, וא"כ היה לגבי שליח למשלוח מנות, אמנם המעיין במשנה בעירובין שם, יראה דאיידי ששלח עירובי ביד חרש שוטה וקטן ועומד ורואהו, עד שמגיע השליח שצווה אותו קודם לכן לקחת את העירוב מיד החשיו, ובכ"כ אם לא יעשה שליחותו, כלומר לא ייקח את העירוב, לא יכשל במזל, שהרי העירוב מעולם לא הגיע לידו, ומדייק בשאלת הגמ' ששאלה 'יודילמא לא מקבל מיניה', ולכא' מדוע לא שאלה 'יודילמא לא יעשה שליחותו?' ובע"כ שאחר שכבר קיבל לידיו אין חשש שלא יעשה שליחותו משום גזל, ומשום כך הגמ' שאלה רק שמא לא יקבל מיניה ודו"ק, וכך יש ליישב הערת התוס' שם ד"ה 'ולחוש' שבאופן ששלח כל השליחות ביד השליח, אין זה מדין הרגיל של שליח עושה שליחותו, משום שיש כאן חשש גזל אם לא יעשה שליחותו, אמנם מכך שתוס' הוצרכו לדבריהם משמע שלא סברו כך, וכן מלי השו"ע או"ח סימן ת"ט סעיף ח' לא משמע כך (שכתב חזקה זו על הנחת העירוב ולא על קבלת העירוב מיד החשיו) וכן יש לעיין מסוגיית הגמ' בביטין ס"ד שגם שם הגט שווה כסף ואם לא יביא לאישה את הגט הרי גזל הוא בידו. ובלמדנו עניין זה בשיעור השבועי העיר ר' דן טולדנו הי"ו הערה נוספת על תי" זה שלענין גזל יש להעמיד באופן שהשליח יחזיר את המשלוח מנות לאחר הפירוס למשלח מאחר ולא ביצע את שליחותו, ונמצא שאין גזל בידו, וכל הסוגיא היא רק משום 'שליח עושה שליחותו ודו"ק'.

דרכבן, ותי" דקטן הוא תרי דרכבן, ואילו היו נוקטים שיש לזה דין של דברי תורה, לא קשיא מיד מעיקרא (ושמא י"ל שתוס' הוצרכו לתירוץ זה משום קריאת המגילה של הלילה ודו"ק) יב - הנה יש להעיר הן על דברי היחלקת יעקב' והן על דברי היביע אומרי' שהעלו להקל על סמך הראשונים שפסקו כרב ששת ובגוונא שיבוא המשלח ליד עבירה, ורצו לומר שה"ה כאן אם השליח לא יביא את משלוח המנות אל יעדו יבוא המשלח ליד עבירה - ביטול מצוות משלוח מנות, הדנה בזמננו היום רובם ככולם לא מסתפקים במשלוח מנות אחד, אלא מרבים במשלוחי מנות איש לרעהו להרכות שלום ורעות, וא"כ סובר השליח שאין המשלח סומך רק עליו, ולא יקרה כלום אם יתרשל בשליחותו, וא"כ בכ"כ לא שייך לצרף שיטות הראשונים הנ"ל, אמנם רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, שמכיוון ששולח הרבה משלוחי מנות א"כ בוודאי אחד מהם ידוע לו שהגיע ליעדו, וממילא לק"מ וכמ"ש לקמן, והערת הגרש"ק תעמוד רק באופן ששולח משלוח מנות אחד והשליח מודע לכך, או באופן ששולח את כל משלוחי המנות שלו על ידי שליח ולא מברר אם הגיעו ליעדם ודו"ק, והסתפקתי באופן ששולח כמה וכמה שליחים, אם בכ"כ יכול לסמוך על חזקה שליח עושה שליחותו, דאולי נאמר שרק בשליח אחד חוששים אנו שמא לא עשה שליחותו, אבל באופן ששלח כמה שליחים שמא אנו אומרים שבוודאי אחד מהם עשה את שליחותו, וי"לע בזה בטעם הדבר מדוע בדין תורה לא מסתכמים על חזקה זו עיין בשיטת"ק מיר י"ב, ובספר המקנה 'שליחות כללים' כל' כ"כ פרט כ"ז (צ"ע)

סיפור אצל

"היהודי הטוב מגוסטינין"*

פרוסות לחם עבשות, שארית של ירק כלשהו ובקבוק עם מעט מים. שוב היה מי שליבו נכמר בקרבו על ההלך המסכן. הלה עשה ניסיון נוסף, והציע לו לבוא אל ביתו ולזכות בארוחה ראויה לשמה. אך גם הוא נדחה בעצבנות מופגנת על-ידי ההלך.

על הספסל הסמוך לאח המבוערת התיישב המרא-דאטרא עם גמרתו ושקע בתלמודו. האש שעלתה מהאח לא הייתה מספקת כדי לחמם כראוי את חלל בית-המדרש, ועל-אף המעיל שלבש הצדיק, הוא נאלץ לנענע את גופו על-מנת שהקור העז שחדר מבעד לכתלים הלא-עבים לא יפריעו בלימודו.

בינתיים סיים ההלך התימהוני את ארוחתו הדלה. החום המועט שהפיצה האש הקטנה והולכת באח, משך אותו אל הספסל שעליו ישב 'היהודי הטוב' ולמד. הזמנת ההלך לסעודה ולמנוחת לילה בביתו של הרב, הייתה בלתי נמנעת. אבל ההלך, שלא דקדק בענייני כבוד ונימוסים, דחה גם את הזמנת הצדיק בנהמה לא-ברורה. אנחה קלושה פרצה מפיו של רבי יחיאל-מאיר, אנחת צער ורחמים. מיד לאחר מכן שב אל אותיות הגמרא. בשלב כלשהו התגברה עייפותו של ההלך והוא החליט להשתרע על הספסל. הסיט עצמו הצדיק עד לקצהו המרוחק ביותר של הספסל, מפנה את רוב שטחו לאיש. ללא כל מחווה של הכרת-תודה סידר ההלך את תרמילו מתחת לראשו ובתוך דקות מספר שקע בשינה עמוקה. לרגע העיף בו רבי יחיאל-מאיר מבט רחום. הוא ידע כי בתוך שעה קלה תכלה האש שבאח את גזרי העץ האחרונים, והקור במלוא עוצמתו ישתלט על בית-המדרש. הוא עצמו יפרוש אז לביתו, אך מה יהיה על הלך זה? מחשבה ברוח זו עברה בראשו של הצדיק. ואולם לאחר שאמד את שכבת הבגדים והמעילים שעטפו את ההלך הנרגן והעקשן, נחה דעתו והוא יכול היה לשוב ללימודו. בחצות הלילה, כשעתיים לאחר

'היהודי הטוב מגוסטינין' כינו הכול את הצדיק רבי יחיאל-מאיר ליפשיץ, רבה של גוסטינין וממנהיגי יהדות פולין בדורו. ולא בכדי. טוב ליבו יוצא דופן היה. רחמיו על כל אדם באשר הוא, לא ידעו גבול. אשר על כן, מרבה היה מאוד בנתינת צדקה ובעשיית גמ"ח על כל סוגיו ותצורותיו.

גם במצוות הכנסת-אורחים הידר במידה בלתי רגילה. מספרים עליו, כי לעיתים לא סעד את ליבו רק משום שלא מצא אורח להזמין אל שולחנו, לסעוד עמו את אותה הארוחה. לא-פעם ולא-פעמיים אף הלך עוברי אורח עלובי חיים במיטתו, בעוד הוא עצמו מסתפק בחלופה מאולתרת.

רוחו של 'היהודי הטוב' שרתה על גוסטינין כולה. טוב ליבו הקרין על כל תושבי העיירה, שהצטיינו אף הם ברגישות למצוקות הזולת. זר כי נקלע לעיירה, מוקף היה תכף ומיד בתושבים רחמניים אשר הציעו לו אירוח ותמיכה, ככל שהגישה ידם.

דמותו המכורבלת של ההלך העני, שנקלע בעיצומו של יום חורפי סוער לבית-המדרש בגוסטינין לא הייתה אפוא חריגה בנוף המקומי. כמוהו פקדו את העיירה עוברי אורח רבים, אשר הסתמכו על טוב ליבם ונדיבותם של בני המקום. השעה הייתה שעת דמדומים שבין מנחה לערבית. בחוץ שרר קור עז ביותר שאף נתן את אותותיו בפניו הסמוקות של ההלך. ואולם מתחת לשכבת בלויי הסחבות שעטה האיש על גופו, הסתתר בכל זאת אדם שהנהגותו שונה מהמקובל. כאשר ניגשו אליו באי בית-המדרש והציעו לו משקה חם להשיב את הנפש, הזמנה לביתם לפוש מטורח הדרך ועוד כיוצא בזה, נענו אלה בפנים זעופות ובנהמה רוטנת. רק לאחר שהבינו כי אין ברצונו של ההלך כי 'יפריעוהו' - הניחוהו לנפשו.

בגמר תפילת ערבית פרש לו ההלך לקרן זוית, הניח את תרמילו על שולחו, והחל נובר בו. כעבור רגע הוציא מתוכו מספר